

Documenta augustiniana belgica (1254-1952)

Het stichtend leven en het werk van de *Ordo Eremitarum Sancti Augustini* in de loop der eeuwen, de grote historische bibliografie in de laatste jaren aan deze orde gewijd¹⁾, hebben ons aangespoord om de archivalia van de augustijnenkloosters in het oorspronkelijk aartsbisdom Mechelen (1559-1801) gelegen, in het aartsbisschoppelijk archief op te sporen, te ontleiden en voor publicatie aan het Historisch Instituut der Orde in België aan te bieden.

Het was Aurelius Augustinus²⁾ die, na zijn doopsel, in het jaar 388 gelijkgezinden om zich heen verenigde in de omstreken van zijn geboortestad Tagaste³⁾ om een beschouwend leven te leiden. Als regel diende aanvankelijk het evangelie, later zijn eigen regel die hij tussen 400 en 407 te Hippo schreef⁴⁾. Nog tijdens het leven van Augustinus zouden er in Noord-Afrika een vijftigtal van dergelijke gemeenschappen geweest zijn. In de eerst volgende eeuwen staken kloosterlingen de Middellandse zee over naar Europa.

Naast de augustijnenmonniken die in kloosters onafhankelijk van elkander leefden en steeds talrijker werden, onstonden in de 11e en 12^e

¹⁾ Cfr. *Augustiniana*, t. XVI, 1976, 340 pag.: *Index général des tomes I-XXV*; N. TEEUWEN †, A. DE MEIJER, M. SCHRAMA, *Bibliographie historique de l'Ordre de Saint Augustin 1945-1975*.

²⁾ Aurelius Augustinus, geboren te Tagaste (Souk-Ahras) in 354, werd in de paasnacht van 387 gedoopt. In het jaar 391 werd hij te Hippo (het huidige Annaba) tot priester gewijd en vijf jaar later tot bisschop van deze stad aangesteld. Hij overleed er op 28 augustus van het jaar 430 tijdens de belegering van de stad door de Vandalen. Hij liet 113 trakaten na en 225 brieven. Cfr. A. TRAPÈ, *Agostino Aurelio*, in *Bibliotheca Sanctorum*, t. I, 1961, col. 428-596; T. VAN BAVEL, *Augustinus*, Baarn, 1970; P. BROWN, *Augustine of Hippo, a Biography*, Londen, 1967; F. W. BAUTZ, *Augustinus*, in *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, t. I, 1975, col. 272-300.

³⁾ Kleine stad in Numidië (het huidige Algerië) op de grens van Tunesië.

⁴⁾ L. VERHEIJEN, *La règle de Saint-Augustin*, 2 tom., Parijs, 1967, 477 en 258 pp. — Dit in tegenstelling met de bewering dat Augustinus nooit een regel geschreven had, doch slechts enige aanwijzingen ten dienste van de nonnen van Hippo, cfr. C. LAMBOT, *Augustin (règle de Saint)* in *Dictionnaire de droit canonique*, t. I, 1935, col. 1412-1416; A. SAGE, *La règle de Saint Augustin commentée par ses écrits*, Parijs, 1961, cfr. A. ZUMKELLER, *Das Mönchtum des heiligen Augustinus*, 2e uitg., Würzburg, 1968 (Cassiciacum, t. XI), p. 323-342.

eeuw in Italië vele verenigingen van monniken, die geen bepaalde regel maar eigen voorschriften volgden. Innocentius IV (1243-1254) schonk aan vele van die kloosters de regel van Sint-Augustinus. Alexander IV (1254-1261) verenigde al deze genootschappen van monniken door de bul *Licet Ecclesiae* van 9 april 1256. Alle vormden voortaan de hernieuwde en canonisch georganiseerde «Ordo fratrum eremitarum Sancti Augustini», «Orde der augustijnen-eremieten». Ofschoon het vroegere kluizenaarsleven door een samenwonen in kloosters vervangen was, werd toch de naam eremieten gehandhaafd als tegenstelling tot de kanunniken van Sint-Augustinus.

In 1257 kreeg de Orde het privilege van exemptie van de bisschoppelijke rechtsmacht. Kort daarna kreeg zij een kardinaal-beschermer aan het pauselijk hof. Na 1287 werd het ambt van sacrista der pauselijke kapel steeds toevertrouwd aan een augustijn. Eveneens in het jaar 1257 kreeg de Orde het voorrecht om te bedelen. In 1567 erkende Pius V haar officieel als de vierde bedelorde, alhoewel zij inkomsten mocht hebben en onroerende goederen bezitten. Het doel van de instelling was hulp te bieden in de zielzorg onder al haar vormen, zonder het oorspronkelijk beschouwend leven vaarwel te zeggen. Ook nu nog is dit het doel van de Orde⁵).

Reeds heel wat documenten die voor de geschiedenis van de augustijnenorde, in bijzonderheid van de Keulse provincie, kunnen dienstig zijn, werden de laatste twee decennia uitgegeven⁶). Zij zijn niet alleen ontleend aan de generale archieven van de augustijnenorde te

⁵) Cfr. M. Th. DISDIER, *Augustin (Ordre dit de Saint-)*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. V, 1931, col. 498-595; S. AXTERS, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*, t. III, Antwerpen, 1956, p. 350-360, 451-452; t. IV, Antwerpen, 1960, p. 158-170, 328-331; E. BRAEM, *Ermîtes de S.-Augustin*, in *Dict. d'Hist. Eccl.*, t. XV, 1963, p. 787-791; D. GUTIÉRREZ, *Ermîtes de Saint-Augustin*, in *Dictionnaire de spiritualité*, t. IV, 1960, col. 983-1018; K. ELM, *Italianische Eremiten-gemeinschaften des 12. und 13. Jahrhunderts. Studien zur Vorgeschichte des Augustiner-Eremiten Ordens*, in *L'eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*, Milaan, 1965, p. 491-559; R. ARBESMANN, *Der Augustinereremitenorden und der Beginn der humanistischen Bewegung*, Würzburg, 1965 (Cassiciacum, t. XIX); A. ZUMKELLER, o.c.; B. VAN LUIJK, *Le monde augustinien du XIIIe au XIXe siècle*, Assen, 1972; B. RANO, *Agostiniani*, in *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. I, 1974, col. 278-381.

⁶) Cfr. N. TEEUWEN — A. DE MEIJER, *Documents pour servir à l'histoire médiévale de la province augustinienne de Cologne. Extraits des registres généraux (1357-1551)*, in *Augustiniana*, t. IX-XI, 1959-1961, t. XVIII-XX, 1968-1970, cfr. *Augustiniana*, t. XXVI, 1976, p. 26.

Rome of aan de Vaticaanse archieven, maar ook aan de archieven van het provinciaal te Gent en van de stad Keulen⁷⁾. Doch aan eventuele mogelijke archiefstukken op het aartsbisdom werd zelfs in 1970 nog niet gedacht.

In de historische studies en beschrijvingen van de Brabantse augustijnenkloosters vinden wij nergens een aanduiding of verwijzing naar Mechelse bronnen. En in 1953 schrijft archivaris N. Teeuwen dat de enige stukken betreffende de augustijnen van Brussel die er nog resten, bewaard zijn in het Algemeen Rijksarchief en in het stadsarchief aldaar⁸⁾. Nochtans bezit het aartsbisshoppelijk archief te Mechelen historische stukken van de oude augustijnenorde, zowel in het algemeen (*generalia*) als van enkele kloosters afzonderlijk, die in het aartsbisdom gelegen waren, nl. te Brussel, Diest, Leuven, Mechelen en Tienen. We brengen deze onder de rubriek *conventualia*. We hebben ieder document ontleed en naar inhoud bijeengeplaatst. Het ganse fonds bedraagt 80 doorlopende nummers.

Afgezien van het hier ontlede fonds der augustijnen, zijn er nog andere archivalia aangaande de eremieten van Sint-Augustinus in het aartsbisshoppelijk archief voorhanden, nl. in het fonds jansenisme⁹⁾, in het fonds Amatus de Coriache¹⁰⁾, in het fonds kloostergemeenschappen vanaf 1800¹¹⁾, in het fonds Officialiteit¹²⁾, en in het fonds Vikariaat¹³⁾.

⁷⁾ ID., a.c., t. XX, 1970, p. 267.

⁸⁾ N. TEEUWEN, *Het obituarium van het augustijnerklooster te Brussel*, in *Augustiniana*, t. III, 1953, p. 260, noot 2.

⁹⁾ Het fonds Jansenisme bevat 58 registers en 54 liassen. Het merendeel van deze documenten behoorden eertijds tot het Museum Bellarminum in het college der jezuiten te Mechelen. Betreffende het ontstaan en het verder verloop van dit museum, cfr. L. BROUWERS, *De jezuiten te Mechelen in de 17e en 18e eeuw en hun Xaveriuskerk*, Mechelen, 1977, p. 83-84.

¹⁰⁾ Het fonds Amatus de Coriache bevat 16 registers en één losse bundel. Betreffende de inhoud, cfr. C. VAN DE WIEL, *Repertorium van het compilatiewerk van vicaris-generaal Amatus de Coriache. Bronnen van de 12e tot de 17e eeuw m.b.t. het gebied van het oorspronkelijke aartsbisdom Mechelen (Archief- en bibliotheekwezen in België, inventarissen nr. 2)*, Brussel, 1973, 144 blz.

¹¹⁾ Naast het oude fonds kloostergemeenschappen tot 1796 bestaat ook het nieuwe dat de ganse 19^e eeuw omvat. Het behelst vooral de alsdan nieuw opgerichte broeders- en zusterscongregaties.

¹²⁾ Het fonds Officialiteit (16^e — 19^e eeuw) is zeer uitgebreid en behelst interessante documenten. Naast 1) huwelijksprocessen, 2) wijdingsprocessen, 3) aanvragen van dispensaties in kloostergeloften, 4) burgerlijke uitspraken allerhande, zijn er ook 5) het beroemde proces van geneesheer J.B. Van Helmont (1634), 6) stukken over het personeel, over boeten en bisshoppelijke gevangenis, 7) allerlei nopens dagvaardingen en veroordelingen

Volledigheidshalve voegen we ze hier aan toe en wel op het einde van de *generalia*.

De documenten van de orde der Wilhelmiëten — waarover lang twist bestond of zij al dan niet tot de augustijnenfamilie behoorde, gezien haar inlijving in de *Magna Unio Augustiniana* door Alexander IV in 1256¹⁴) — worden in deze inventaris niet opgenomen¹⁵). Zij sluiten eerder aan bij het benedictijnenfonds.

Nauw verwant echter met de augustijnen-eremieten zijn de zgn. zwartzusters. Daarom willen we de bewaarde documenten van deze vrouwelijke kloostertak hier toevoegen. Reeds tijdens de 14^e eeuw treft men in de Zuidelijke Nederlanden cellezusters aan, die zich aan de ziekenzorg wijden. Na het decreet van paus Pius II op 3 januari 1459 konden zij de drie kloostergeloften afleggen in de handen van een vrij gekozen overste uit een goedgekeurde kloosterorde. Een groot aantal cellezusters nam het grijze scapulier der franciscanen aan en droegen voortaan de naam van grauwezusters. Vele anderen kozen het zwart habijt der augustijnen en werden daarom zwartzusters geheten. Dat elke latere kloostergemeente van grauwezusters of zwartzusters om deze reden tot de cellezusters zou opklimmen is hoegenaamd niet bewezen. Zij wijdden zich aan de verzorging van de zieken zowel aan huis als in hospitalen. Aan de beurt komen achtereenvolgens de kloosters van de zwartzusters te Aalst, Asse, Brussel, Halle, Leuven, Mechelen en Ronse. Allen waren onderworpen aan het gezag van de aartsbisschop. De enkele documenten in het fonds Amatus de Coriache en in dat van de kloostergemeenschappen vanaf 1800 voegen we hier aan toe.

aangaande tiendenbetwistingen, erfeniszaken, al of niet nakoming van kapelanieverplichtingen, godsdienstbeleving (o.a. paasplicht, zondagsrust, zondagsheiliging, bijgelovige praktijken, onthoudingswet, violatie van kloosterslot), huwelijksmoraliteit (o.a. verbreken van huwelijksbeloften, overspel, concubinaat, schaking, moeilijkheden in het huwelijksleven, betwist vaderschap).

¹³) Dit aanzienlijk fonds werd door ons geïnventariseerd en zal weldra verschijnen. Het bevat 15 hoofdstukken met interessante documenten voor de studie van de evolutie van het kerkelijk recht in de loop der eeuwen.

¹⁴) M. JANSSENS, *De Wilhelmiëten en de Magna Unio Augustiniana*, in *Augustiniana*, t. XII, 1962, p. 451-472; P. BAILLY, *Guillelmites*, in *Dictionnaire de spiritualité*, t. VI, 1967, col. 1267-1275; L. NOVELLI, *Guglielmiti*, in *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. IV, 1977, col. 1479-1481.

¹⁵) Het fonds bevat documenten van de kloosters Sint-Ursmarus nabij Aalst, van de H. Drievuldigheid te Beveren-Waas, van de vallei der H. Maagd nabij Walincourt (Frankrijk) en van de H. Maagd te Huibergen nabij Bergen op Zoom (Nederland).

De documenten werden doorlopend genummerd, doch afzonderlijk voor de augustijnen-eremieten en voor de zwartzusters. Zo is hun vindplaats in het aartsbisschoppelijk archief meteen aangeduid.

Ten slotte maken we de lezer er op attent dat de stukken die op elkander betrekking hebben samen gegroepeerd staan. Zij worden van elkander gescheiden door een kleine spatie.

Wij hopen alzo bij te dragen tot een meer volledige en nauwkeurige historische kennis van de augustijnenorde en meer in het bijzonder van de Belgische provincie¹⁶), die in de 17^e eeuw een van de meest bloeiende was van de ganse Orde¹⁷).

I. AUGUSTIJNEN-EREMIETEN

GENERALIA

Verordeningen.

- 1 Terugroeping naar hun kloosters van al de augustijnen die parochies en vrouwenkloosters bedienen door Hippolitus Fabriani, prior-generaal, gezien de ellendige toestand van sommige augustijnenkloosters, en aankondiging van benoemingen, 30 oktober 1605.
- 2 Hernieuwing door Philippus Visconti, prior-generaal, van het verbod van zijn voorganger dat de augustijnen buiten het klooster niet mogen eten of drinken in steden of dorpen waar een klooster van augustijnen is, 8 augustus 1653.
- 3 Voorschriften van Paulus Luchini, prior-generaal, ter overweging aan

¹⁶) Naast de documenten in het archief van de Belgische augustijnenprovincie (Academiestraat, 1, 9000 Gent) bezit het Algemeen Rijksarchief heel wat archivalia betreffende de augustijnen- en zwartzusterskloosters in Brabant, cfr. A. d'Hoop, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant*, t. iv, Brussel, 1929: aangaande de augustijnen, cfr. p. 26-27 nr. 11518-11531 (Brussel), p. 175-180 nr. 13538-13596 (Diest), p. 275 nr. 14907-14915 (Leuven), p. 359 nr. 16107-16108 (Tienen); aangaande de zwartzusters, cfr. p. 132 nr. 13156-13160 (Brussel), p. 306-307 nr. 15279-15298 (Leuven). — Het Rijksarchief te Antwerpen aangaande de augustijnen- en zwartzusterskloosters te Mechelen, cfr. *Het Rijksarchief in de Provinciën. Overzicht van de fondsen en verzamelingen*, t. I, *De Vlaamse provinciën*, Brussel, 1974, resp. p. 36 en 38. — *Het Rijksarchief te Ronse aangaande het zwartzustersklooster te Ronse*, cfr. *ibid.*, p. 309-310. — Het archief van het bisdom Gent (Oud Regime), bewaard in het Rijksarchief te Gent, in het fonds aartsbisdom, betreffende de zwartzusters van Aalst (M. 205) en van Ronse (M. 225).

¹⁷) A. PASTURE, *La restauration religieuse aux Pays-Bas catholiques*, Leuven, 1925, p. 305-306; N. TEEUWEN, *De provinciaal Georges Maigret en zijn verslag over de Vlaamse of Nederduitse augustijnenprovincie in 1625*, in *Augustiniana*, t. I, 1951, p. 140-149.

de provincie voorgelegd, aangaande de voorwaarden tot behalen van graden in de theologie in en buiten de Orde, 23 september 1656.

Kapittelverslagen

4 Korte verslagen van de provinciale kapittels van de Keulse provincie, gehouden in de kloosters van Luik (16 april 1592), Enghien (14 april 1595), Brussel (10 april 1598, 2 exemplaren), Doornik (4 mei 1604), Brugge (30 april 1610), Hasselt (26 april 1613), Brussel (22 april 1616), Gent (19 april 1619), Enghien (15 april 1622) met uitvoerige uiteenzetting over de studies in de theologie, Leuven (9 mei 1631), met goedkeuring van de beschikking van Joannes Brantius aangaande zijn nalatenschap, Gent (april 1625), Luik (23 september 1655), Leuven (9 mei 1658): vooral benoemingen tot verscheidene ambten (provincialen, assistenten, discreten, visitators, oversten) en enkele bemerkingen voor de onderscheiden kloosters.

5 Overzicht door Jacobus de la Porte, definitor, betreffende veranderingen aan de statuten, voorgesteld in de kapittels van 1615, 1617, 1622, 1625 en 1638.

Reformatie

6 Bevel van Hieronymus de Ghetis, prior-generaal, aan de provincie van Keulen de constituties nauwkeurig te onderhouden en er niets aan te veranderen, met de mededeling dat hij al de verleende toelatingen annuleert en hij alleen verzachtingen kan aanbrengen, 28 januari 1627 (2 exemplaren); aansporing door Hieronymus de Ghetis de constituties nauwkeurig te onderhouden, 29 maart 1627 (2 exemplaren); vraag vanwege Joannes Naevius, prior-provinciaal, en zijn definitoren om veranderingen te mogen aanbrengen vnl. aan het uur van gebed voor allen, aan de vorm van gebed voor de broeders, en aan de communiedagen voor de studenten, 11 november 1627; toelating gegeven op 10 februari 1628.

7 Schrijven van Hieronymus Rigoli, prior-generaal, dat de vrede moet bewaard worden tussen de strenge en de lakse richting (3 brieven van 1630); de strenge mag voortdoen maar geen speciale rechten opeisen, 3 december 1630 (2 exemplaren) en 17 januari 1632; dat in drie kloosters de strenge richting haar aktie mag voortzetten, 1 maart en 22 april 1631; dat degene die de strengen in het klooster van Bedburg niet met rust laten, zullen gestraft worden, 6 juli 1632; dat de gereformeerden in de

kloosters Bedburg en Wallerfangen onder het gezag van de provinciaal worden gesteld, 26 mei 1636.

8 Mededeling dat er niets definitiefs beslist is aangaande het stichten van twee huizen van gereformeerden, nl. één in Vlaanderen en één in Brabant, 10 december 1639; schrijven van Hippolytus Monti, prior-generaal, aan Henricus Lancelottus, prior van het klooster van Antwerpen, de reformatie door te voeren, 14 september 1641.

9 Nadere bepalingen en herziening van de statuten, voorstellen aangaande in te voeren veranderingen in het bijzonder betreffende het nachtgebed, de kleding, de vasten en het luiden van de klokken, 1626-1639.

10 Verhandelingen en herzieningen van het *Ordinarium* of *Ceremoniale* van mis en officie van de augustijnenorde.

Aflaten en privileges

11 Verlening van volle aflat aan hen die bidden in de kerken van de Orde voor het welslagen van het generaal kapittel, 15 januari 1561, 8 juli 1654.

12 Verlening van volle aflat aan de broederschap van de *cinturati*, die deelnemen aan de processie elke vierde zondag in de kerken van de Orde, 1 februari 1611 (met Nederlandse en Franse vertaling).

13 Toelating door Gregorius XV tot het celebreren van mis en officie van Thomas a Villanova, aartsbisschop van Valencia, in al de kerken van de Orde, 14 mei 1621.

14 Beslissing van Gregorius XV dat de aflaten verleend aan de broederschap der *cinturati* van Bologna, eveneens zullen toegekend worden aan al de broederschappen van *cinturati* van deze Orde, 3 juni 1621 (7 exemplaren).

15 Toelating door Urbanus VIII het officie en de mis van de gelukzalige Clara van Montefalco in heel de Orde te vieren, 14 augustus 1624.

16 Verlening van een volle aflat op de feestdag van de H. Augustinus, van de H. Nicolaus van Tolentijn en van de H. Monica in de kerken van de Orde, 2 juli 1633, 5 juli 1640.

17 Verlening van aflat aan het veertigurengebed in de kerken van de Orde, 26 november 1636, , 21 oktober 1669, 19 november 1757.

18 Toelating door Alexander VII om de heiligverklaring van Thomas a Villanova te vieren, met verlening van een volle aflat voor de deelnemers, 12 november 1658.

19 Verheffing van het feest van Thomas a Villanova tot feest dubbel tweede klas met oktaaf, 19 juli 1659.

20 Voorrecht van geprivilegieerd altaar in de kerken van de Orde gedurende het oktaaf van Allerzielen, 17 september 1677 en 26 mei 1705.

Penitenten derde-ordelingen

21 Mededeling uit Rome aan de provinciaal in België dat de leken, die in de kloosters wonen, in de derde regel van de Orde kunnen opgenomen worden, zoals dat hêt geval is in Spanje en in Italië, 16 oktober 1627.

22 Uiteenzetting over het ontstaan van de derde regel van de penitenten naar het voorbeeld van de franciscanen en de dominikanen, over de voorwaarden om er als leek in opgenomen te worden, over de verplichtingen en de voordelen, over de redenen tot uitsluiting; formule van inkleding en professie, gezonden uit Napels op 1 augustus 1631.

23 Oplossing aangaande de kleding en de privileges van de derde-ordelingen alsook de rechtsmacht van de prior over hen, 27 januari 1651.

Varia

24 Bekendmaking door de curie van Metz dat Joannes XXII op 18 april 1317 verklaarde dat de augustijnen rechtstreeks onder zijn jurisdictie staan, 1338.

25 Zogenaamde bul van kardinaal Bernardinus Carvajal van 15 december 1507, onder Julius II, waarbij de provincie van Saksen terug in de Orde werd ingelijfd met volle genot van de privilegeën eraan verbonden.

26 Mededeling van Joachim Brulius dat hij een relikwie van de H. Barbara bezit, waarvan hij een deel wil schenken aan het klooster van Gent, 23 juli 1630.

27 Schrijven van Maximilianus Martini, o.p., vicaris van het college te Lier, aan de prior van Antwerpen over het mirakel van de voetstappen van Sint-Augustinus op een rots in de zee, 17 juni 1636.

28 Verklaring van Philips II dat religieuzen zich niet moeten inlaten met zaken van leken, 3 september 1646.

29 Bekrachting door Alexander VII van de aanstelling van Petrus Lanfranconi, procurator-generaal, tot plaatsvervanger voor Italië en enkele andere streken, in plaats van Paulus Luchini, prior-generaal, op rondreis in Frankrijk en Spanje, 1 oktober 1658.

30 Klacht bij de Raad van Brabant tegen sommige eremieten, die in naam van de hele Keulse provincie beweren dat de paus *ex gratia* zou

toegestaan hebben dat het algemeen kapittel niet zou gehouden worden in België, 1676.

31 Beslissing aangaande het besteden van sommige geldsommen en het aanvaarden tot de gewijde orden, 1681.

32 Dankwoord van Antonius Pacini, prior-generaal, aan de aartsbischof om diens bezorgdheid voor de Orde nl. dat zij niet door dwaalelingen zou aangetast worden, 14 mei 1695.

33 Vraag om reductie van missen; verklaring nopens de gegeven toelating, 1727 (gedrukt).

34 Toelating door Clemens XIII aan Martinus Malaise om te absolveren van excommunicatie en suspensie, 3 augustus 1767.

35 Aanklachten van de ellendige toestand waarin de Belgische augustijnenprovincie verkeerde, 1911-1914; kloostervisitatie door L. Mierls, deken van het metropolitaans kapittel, juli 1914; verslag van deze visitatie opgezonden naar de Congregatie der Religieuzen, 1 augustus 1914; antwoord van kardinaal Van Roey op de vraag vanwege de Congregatie van de Religieuzen nopens de morele toestand van de augustijnen-eremieten in zijn bisdom, 6, 18 en 29 februari 1952.

In het fonds Amatus de Coriache, reg. 5, fol. 258-260 : Moeilijkheden bij de eremieten van Sint-Augustinus aangaande de discreten, 7 mei 1649, 5 blz. gedrukt.

In het fonds Jansenisme, liasse 11 : Romeins dagboek, briefwisseling en documenten in verband met het proces van Bernardus Désirant, augustijn, 20 stukken, einde 17e- begin 18e eeuw¹⁸⁾.

In het fonds kloostergemeenschappen

Generalia, 22: Uittreksels uit de kadastrale belastingskohiers van de gemeenten waar augustijnen-eremieten en zwartzusters eigendommen (gebouwen, gronden, enz.) bezitten met identiteit, beroep en woonplaats van de wettige bezitters, lokalisatie van de eigendommen en verwijzing naar de kadastrale plans, aard van de eigendommen en hun oppervlakte,

¹⁸⁾ Over B. Désirant werd reeds heel wat geschreven, cfr. *Augustiniana*, t. XXVI, 1976, p. 261-262, nrs. 2416-2423. Alleen bij L. CEYSSENS, *Diarium romanum van P. Bernardus Désirant, O.E.S.A. anti-jansenistisch gedeputeerde van de belgische bisschoppen te Rome (1692-1696)*, in *Bulletin de l'institut historique belge de Rome*, t. XXI, 1940-1941, p. 238 worden enkele passages van het diarium van B. Désirant als archiefstukken op het aartsbisdom aanwezig, vernoemd of vermeld.

kadastraal inkomen, op aanvraag van G. Helleputte en A. Verhaegen, gedeputeerden, 1903.

Conventualia augustijnen, I, 1: Briefwisseling over het geschil tussen de augustijnen van Gent en de kerkmeesters van hun Sint-Stefanuskerk aldaar, als parochiekerk opgericht, februari-maart 1839.

I, 2: Aanvraag vanwege het klooster van Gent om een klooster op te richten in de Valkenburgstraat nabij de Harmonie te Antwerpen, 29 november 1895; onderzoek en negatief antwoord, 7 en 11 december 1895.

In het fonds officialiteit

XVII, 5: Geval van niet-verleende dispensatie in de plechtige kloosterge-
loften van Aegidius Poé gedurende 11 jaar lekebroeder in het klooster te
Gent, die zonder toelating uit het klooster getreden, een huwelijk wenst
aan te gaan met Melanie Demaeyer, parochiane van Onze-Lieve-Vrouw
van Finisterrae te Brussel, 1861-1870.

In het fonds Vikariaat

V, 8: Verslag van Henricus Lancelots, augustijn, commissaris-generaal
van de Rijn-zwabische provincie, geschreven te Würzburg, over zijn
bezoek in Elzas, Breisgau en de Palts, nl. over priesters die aan
toverkunst deden en hoe zij op de brandstapel terecht kwamen, en over
de schraapzucht van de katholieken die zich de goederen van de
verwoeste kloosters toeëigenden, 31 maart 1629.

XIV, 1 f: Twee gevallen aan de officiaal voorgelegd nopens de keuze van
begraafplaats in de kerk van de augustijnen te Brussel en te Leuven, resp.
in 1704 en 1719.

CONVENTUALIA

Brussel

Een of meer augustijnen, conventuales van het Mechelse klooster,
hadden sinds de 15^e eeuw een termijnhuis of residentie te Brussel. Na de
godsdiensttroebelen in 1589 werd een augustijnenklooster er canoniek
opgericht. Weldra werd het convent een brandpunt van de augustijnse
contra-reformatorische activiteiten in de Zuidelijke Nederlanden. Op 8
november 1796 moesten de religieuzen hun klooster verlaten. De voorge-
vel van de kerk versiert sinds 1893 de huidige Drievuldigheidskerk van
Elsene¹⁹⁾.

36 Verbod vanwege aartsbisschop A. de Berghes aan Franciscus Bassery, augustijn, nog te prediken en biecht te horen, zo binnen als buiten het klooster te Brussel tot tegenbericht, gezien de klachten van pastoors en leken over zijn vreemde predikaties zowel naar inhoud als naar vorm; protest vanwege Andreas de Hertoghe, prior; predikaties door F. Bassery in de kerk der augustijnen; beslissing van de Raad van Brabant dat de aartsbisschop in zijn recht is; weigering van beiden te verschijnen vóór de aartsbisschop; beroep door de augustijnen op de internuntius tot intrekking van het verbod (1682).

37 Aanklacht tegen Franciscus Pauwens, prior, over zijn predikaties, over de publicatie van een sermoen en over een aanval op de aartsbisschop; verbod biecht te horen en te prediken; verdediging van Pauwens door de augustijnen; beroep op de Raad van Brabant en op de internuntius steunend op de exemptie, 1685-1687.

38 Geval van Andrés de la Concepción, spanjaard en augustijn, die een paspoort kreeg van de koning van Spanje om naar deze streken te reizen en op Franse grond gekomen, een boodschap kreeg toevertrouwd voor de koning van Frankrijk te Versailles; ondervraging te Brussel; vraag aan de aartsbisschop om deze voor zijn tribunaal te dagen, 1696.

39 Getuigenis ten voordele van Philippus Tacx, prior, niets te hebben gepredikt dan onderwerping aan de pauselijke decreten, ook aan deze over het jansenisme, 1697.

40 Dossier over het geschil tussen de augustijnen en de arme claren, die klagen dat de augustijnen op hun erf (cfr testament van 23 juni 1453 en notariële akte van 24 maart 1544), dicht bij hun eigendom gelegen, cellen bouwen zodat de vrijheid van handel en wandel der arme claren geschonden wordt met daarbij voorstellen om dit euvel te verhelpen; toevlucht van de arme claren tot Don Francesco de Mello, gouverneur-generaal (1641-1644), die de zaak opdraagt aan de aartsbisschop; drie figuratieve kaarten met ligging van beide kloosters met hun hovingen, 13 februari 1642 (1641-1644).

¹⁹⁾ C. VAN GESTEL, *Historia sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis*, t. II, 's Gravenhage, 1725, p. 36-37; J. LEROY, *Le grand théâtre sacré du duché de Brabant*, t. I, 's Gravenhage, 1729, p. 268; A. HENNE - A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, t. III, Brussel, 1845, p. 549-553; A. D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant*, t. IV, Brussel, 1929, p. 26-27; N. TEEUWEN, *Het obituarium van het augustijnenklooster te Brussel*, in *Augustiniana*, t. III, 1953, p. 260-282; t. IV, 1954, p. 70-97; A. VERMEULEN, *De geschiedenis van de stichting van het augustijnenklooster te Brussel in 1589 tegen de achtergrond van die tijd*, in *Augustiniana*, t. VIII, 1958, p. 516-550; C. TERLINDEN, *Histoire du temple des augustins et de l'église de la Trinité*, Gembloux, 1964.

41 Toelating vanwege aartsbisschop J. Boonen om het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Goed Succes, vroeger in Schotland vereerd, in proces-sie over te brengen van de kapel van de bisschoppelijke curie naar de kerk der augustijnen, 30 april 1626.

42 Toelating uit Rome aan de augustijnen om op de eerste zondag van mei 1679 het beeld van Onze-Lieve-Vrouw in processie te dragen, 2 maart 1679.

43 Vraag van de augustijnen aan Markies de Grana om processie te mogen houden op de eerste zondag van mei met het beeld van Onze-Lieve-Vrouw, antwoord; idem aan de aartsbisschop, toelating voor één jaar; protest van de augustijnen, 1681-1682. — Uittreksels uit decreten van de 17e eeuw aangaande het houden van processies met beelden.

44 Verlening door Innocentius XII van aflaten voor de leden van de broederschap van de stervende Christus en de Moeder van Smarten, bij hun inlijving in de broederschap en op hun sterfbed, 4 januari 1698.

45 Vraag door de vereerders van de heilige Dorothea om haar reli-kwieën te mogen overbrengen van de kerk van Sint-Gaugericus naar de kerk der augustijnen, alwaar reeds vier jaar de plechtigheid gevierd wordt, gezien de pastoor van Sint-Gaugericus tegen deze viering gekant is, 1714.

46 Verlening van een volle aflaat in de kerk der augustijnen op het feest van de heilige Barbara onder de gewone voorwaarden, 29 juli 1778.

47 Incorporatie van de derde-ordelingen van Sint-Franciscus de Penitente, wonend aan de Wolvengracht, in het klooster der augustijnen, 21 oktober 1589.

48 Aanvraag van jurisdictie voor Carolus Delespée, 3 juli 1775.

49 Notariële akte waardoor de toelating vernietigd wordt die gegeven werd om goederen te verkopen ten einde een losgeld van 2150 carolusgul-den te kunnen betalen aan de Hollanders tot vrijkoping van de commissaris-generaal, de prior van Celly en de prior van Brussel, gevangen genomen tussen de steden Celly en Wesel, 4 juni 1599.

Diest

Reeds bekend door het refugie- of termijnhuis dat de augustijnen van Hasselt te Diest bezaten sinds 1521, kregen de augustijnen in 1614 onder de aartshertogen verlof om er een klooster en een latijnse school op te richten. Het stadsmagistraat schonk hun de herstelde Sint-Barbarakapel. Weldra te klein werd op 16 juni 1656 de eerste steen van de nieuwe kerk

gelegd, maar deze werd pas veel later voltooid. Omstreeks 1690 werd dit klooster opgebouwd. In september 1796 werden de 22 religieuzen uit hun klooster verdreven, en kerk en klooster openbaar te koop gesteld. In 1845 kochten de kruisheren van Uden de kerk. Het oude klooster werd later gesloopt²⁰).

50 Afstand door Adrianus Stalpaerts, abt van Tongerlo, van de kapel van Sint-Barbara te Diest aan de augustijnen, 6 november 1614.

51 Verontschuldiging aangeboden door Guilielmus Wijnants, provinciaal, om het ongeoorloofd, toch te goeder trouw biechthoren van de grijze zusters te Diest door Franciscus Roebroeck; vraag om jurisdictie, 4 november 1698.

52 Mededeling door het magistrat van de stad Diest aan de Koning van de redenen om het beheer van de scholen aan de augustijnen te onttrekken en mededeling van het beroep op de universiteit van Leuven om drie gegradueerde leermeesters te zenden, 7 november 1712; klacht van Joannes de Munck, prior, bij de aartsbisschop over het niet-toekennen van beurzen aan de scholieren der augustijnen door Lambertus Gijsen, pastoor van het begijnhof te Diest; uittreksel van de notariële akte van de beurzenstichting op 24 mei 1632 door Renierius Fabius, vulgo Boonen, eertijds pastoor van Lummen; vraag vanuit Mechelen aan L. Gijsen om het origineel testament na te zien, 20 maart 1716 (2 exemplaren); antwoord van L. Gijsen, 30 maart 1717; vraag vanwege de provinciaal der augustijnen aan de drossaard en andere beheerders van de stad hun rechten te beschermen; bewijzen van hun recht om een college te Diest te hebben o.a. goedkeuringen van de prins van Oranje (25 februari 1614), van Gregorius XV (14 januari 1623) en van Philips IV (13 maart 1623).

53 Bevestiging van de stichtingen van missen.

54 Schrijven van Joannes Petrus van de Winckel, prior-provinciaal van de vlaamse provincie, aan de aartsbisschop aangaande de weigering van *litterae admissoriales* voor Fulgentius Aertgeerts, prior van Diest, 23 november 1793.

²⁰ C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 239; J. LEROY, *o.c.*, t. I, p. 157; F. RAYMAEKERS, *Het kerkelijk en liefdadig Diest*, Leuven, 1870, p. 317-376; A. D'HOOP, *o.c.*, t. IV, p. 175-180; D. DUBOIS, *Het oude Diest*, Diest, 1934, p. 168-175; J. MIJS, *Het onderwijs onder de paters augustijnen*, in *Diesters jaarboek*, t. IX, 1938, p. 59-69.

Leuven

Het klooster werd gesticht met financiële tussenkomst van gravin Adelaide omstreeks 1236. Het was gelegen dicht bij de Vismarkt waar een kapel stond toegewijd aan Sint-Jan-Baptist. De kloosterlingen gebruikten voorlopig deze kapel. De stichting werd bekrachtigd door paus Clemens IV in 1265: zij kregen de toelating er een klooster en een kerk te bouwen. In 1447 werden zij ingelijfd in de universiteit. In 1589 werd hun klooster het studiehuis van de provincie en in 1612 openden zij er een college van latijnse humaniora. Op 28 november 1796 werden de 24 religieuzen uit hun klooster verjaagd. Klooster en kerk werden verkocht en tot particuliere woningen omgebouwd²¹). Nu nog bestaan in de Vaartstraat een groot deel van het voormalig college en op een hoek van de Vismarkt een huis uit die tijd.

55 Verzoek vanwege Joannes Smidts, in naam van de augustijnen, om een afschrift van de akten van januari ten nadele van de mendicanten, bewaard in de aartsbisshoppelijke registers, 12 februari 1673.

56 Moeilijkheden aangaande theologische vragen over «de statu religioso», te Leuven verdedigd door Gregorius van Goorlaecken, augustijn van het klooster van Mechelen, 16-27 mei 1675.

57 Geval van Philippus van Waver, augustijn, die aan zijn jurisdictie-examen niet voldeed, mei 1686.

58 Gevallen van de augustijnen Petrus Clenaerts, Antonius de Fraeye en Thomas Santerre, die in hun sermoenen van resp. 4 augustus 1686 in de kerk der dominikanen te Leuven, van 4 augustus 1701 in dezelfde kerk, en van 28 augustus 1701 in de kerk der augustijnen het molinisme bestreden.

59 Verdediging van het recht van de bisschoppen tussen te komen bij de exempte kloosterlingen in zaken van geloof en zeden, z.d.

60 Lijsten van fundatiemissen en jaargetijden; reductie, 17^e-18^e eeuw.

61 Proces tussen de augustijnen en Frederick van Dielbeeck, heer van Attenrode, nopens het bezit van kostbare renten, 1634-1635.

62 Plakkaat voor het verdienen van een volle aflaat in de kerk van de augustijnen op de feestdag van de H. Barbara, 1666; verlening van een

²¹) C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 164; J. LEROY, *o.c.*, t. I, p. 117; E. VAN EVEN, *Louvain dans le passé et le présent*, Leuven, 1895, p. 475-478 (anastatische herdruk, Leuven, 1974); J. WILS, *Obituaire des augustins de Louvain*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, t. XXX, 1903, p. 348-442; A. D'HOOP, *o.c.*, t. IV, p. 275; N. TEEUWEN, *Het college der augustijnen te Leuven*, in *Augustiniana*, t. I, 1951, p. 48-74.

volle aflaat door Clemens XIII bij bezoek aan de kerk van de augustijnen, 25 januari 1765.

63 Aanvraag voor de priesterwijding van Henricus Decamps, 31 mei 1794; verzoek om toelatingen, 2 december 1906.

Mechelen

De augustijnen kwamen te Mechelen in 1242. In de 15^e eeuw waren zij zeer talrijk. De geuzen verkochten het klooster en de grond van de reeds afgebroken kerk. In 1585 kwamen zij terug in het bezit van hun eigendom. In 1609 werd de nieuwe kerk gewijd. De Franse Revolutie verjoeg de religieuzen voorgoed uit hun klooster. De gebouwen werden verkocht en afgebroken. De Augustijnenstraat herinnert aan hun verblijfplaats²²).

64 Reglement van Henri II de Gueldre, bisschop van Luik, over het inzamelen van aalmoezen, 9 januari 1254 (charter).

65 Verklaring van Joannes Berthout, heer van Nekkerspoel, dat hij met toestemming van de schepenen 1/7 van zijn graanoogst aan de augustijnen verkocht heeft, 5 januari 1294 (charter).

66 Schenking van een grond door Gilis Berthout, heer van Mechelen, aan de augustijnen, 1 januari 1305.

67 Toelating door Maximiliaan de Berghes, bisschop van Kamerijk, verleend aan de augustijnen om een deel van een kerkhof, palend aan hun eigendom, te verwerven mits te zorgen voor de opgegraven beenderen, 22 september 1561.

68 Protest van de augustijnen tegen de jezuïeten, die een college willen oprichten te Mechelen, wat grote schade zou berokkenen aan de mendicanten en tweedracht zaaien onder de burgers; antwoord van de jezuïeten, 1624-1625.

69 Goedkeuring door Gregorius XV van de aflaten vroeger verleend aan de aartsbroederschap van de *cinturati* en *cinturatae* van Sint-

²²) C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 73; J. LEROY, *o.c.*, t. I, p. 69; J.F. FOPPENS, *Mechlinia Christo nascens et crescens* (ms.), t. II, p. 72, 141-142, 254, 272, 304; J.F. FOPPENS, *Chronijcke van Mechelen* (ms.), s.d., p. 125, 126, 139; X, *Mechelen opgeheldert*, t. II, Brussel, 1770, p. 34-57; J. SCHOEFFER, *Historische aantekeningen... der stad Mechelen*, t. II, Mechelen, s.d., p. 500-510; W. VAN CASTER, *Namen der straten van Mechelen*, Mechelen, 1901, p. 8-10; L. GODENNE, *Malines jadis et aujourd'hui*, Mechelen, 1908, p. 276-278; J. LAENEN, *Geschiedenis van Mechelen tot op 't einde der middeleeuwen*, Mechelen, 1926, p. 359.

Augustinus en Sint-Monica, opgericht in Sint-Jacobskerk te Bologna, en aan de andere broederschappen eraan gehecht, 3 juni 1621.

70 Bekendmaking door aartsbisschop J. Boonen van de breve van Gregorius XV van 30 december 1622 aangaande de aflaten verleend aan de broederschap van Sint-Barbara, vereerd bij de augustijnen, 28 maart 1622 (sic).

71 Goedkeuring door aartsbisschop J. Boonen van de relikwieën van de heilige Apollonia en toelating tot publieke verering, 28 januari 1632; uiteenzetting betreffende de schenking van enkele relikwieën door een priester van Wesel aan een Spaans officier, die de relikwie van de heilige Apollonia aan de Mechelse augustijnen gaf, bij wie ze door aartsbisschop J. Boonen echt bevonden werd, 13 februari 1632; verlening van aflaten door Urbanus VIII op het feest van de heilige Apollonia in de kerk der augustijnen, 13 januari 1633, 12 december 1642; goedkeuring van de verering door aartsbisschop J. Boonen, 4 februari 1643.

72 Schrijven aangaande het gebruik van het geprivilegieerd altaar, 6 september 1659.

73 Aansporing aan de bevolking door de Raad van Mechelen hulp te bieden aan de augustijnen voor het herstel van hun kerk en klooster, door de ketters verwoest, 27 november 1598.

74 Verslag van de visitatie van 19 september 1601.

75 Betaalde rekeningen in 1619; rekeningen voor werken aangebracht in de kerk van de augustijnen van 1621 en vgl.; rekeningen voorgelegd voor de onderbouw van het orgel en andere kerksieraden; kwijtbrieven voor bepaalde leveringen, z.d.

76 Antwoord van Michaël Paludanus, provinciaal, dat alle religieuzen, niettegenstaande de besmettelijke ziekte, die te Mechelen heerst, in Mechelen blijven, 12 oktober 1634.

77 Verdeling van de predikaties onder augustijnen, karmelieten en minderbroeders in de kerken van Mechelen voor de jaren 1645 tot 1647, opgemaakt op 15 december 1644.

78 Lijst van de religieuzen in 1786 met plaats en datum van geboorte.

Tienen

Reeds in de 14^e eeuw waren enkele augustijnen gevestigd te Tienen voor hulp bij parochiedienst. Onder de aartshertogen in 1617 vertrouwde het stadsmagistraat hun het bestuur van de scholen toe. Naast de kapel van Sint-Barbara bouwden zij hun klooster. Gedurende de verwoesting van

de stad in 1635 hadden de gebouwen veel te lijden. Bij de Franse Omwenteling waren er dertien religieuzen, en werd het klooster openbaar verkocht. In het jaar 1814 werden de kloostergebouwen de prooi van een brand²³). Een overgebleven stuk van de vleugel is heden ingericht als woonhuis.

79 Beroep vanwege de officiaal van Waals Brabant bij de aartsbisschop om bij de Kanselier aan te dringen dat de misdadigers die Nicolaus Massart, augustijn, hadden mishandeld hun straf niet zouden ontlopen, 19 september 1647.

80 Getuigenissen over het overlijden van Lucie Telleur, waarvoor de augustijn Pieter de Tambeur verantwoordelijk wordt gesteld, augustus 1687.

II. ZWARTZUSTERS

Aalst

Op verzoek van de gemeentelijke overheid vestigden de zwartzusters zich te Aalst in 1475. Ze kregen er de beschikking over een behoorlijke woning in de Kapellestraat en konden rekenen op milde steun, in de eerste jaren althans, om het gekregen hofgoed van Jan Proost en Alexandrina Van Steelant tot klooster om te bouwen. Jaren en eeuwen verliepen zonder merkwaardige gebeurtenissen. Onder Jozef II begon echter een tijd van onrust en in 1796 werden de zusters gedwongen hun klooster te verlaten; zij bleven nochtans samen. Hun nieuw klooster werd ingericht in dezelfde straat²⁴).

²³) C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 276; J. LEROY, *o.c.*, t. I, p. 174; P.V. BETS, *Histoire de la ville et des institutions de Tirlemont*, t. II, Leuven, 1861, p. 35-38; A. WAUTERS, *Géographie et histoire des communes belges, arrondissement de Louvain. Ville de Tirlemont*, 1874, p. 152-153; A. D'HOOP, *o.c.*, t. IV, p. 359; F. DE RIDDER, *Historiek der straten en openbare plaatsen van Tienen*, in *Eigen schoon en de brabander*, t. XIX, 1936, p. 314-317; N. TEEUWEN, *De augustijnen te Tienen, 1615-1796*, in *Thiunas*, t. XII, 1938, nr. 1 en 2, p. 1-17, nr. 5 en 6, p. 1-11; t. XIII, 1939, nr. 5-6, p. 1-21.

²⁴) C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. II, p. 148; J. LEROY, *o.c.*, t. I, p. 341; F. DE POTTER - J. BROECKAERT, *Geschiedenis der stad Aalst*, t. IV, Gent, 1875, p. 107-124; P. VAN NUFFEL, *Alostum religiosum. Beelden en schetsen uit den besloten tijd*, Aalst, 1911, p. 135-136; J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en seculiere gemeenschappen in het land van Aalst gedurende de 17^e en 18^e eeuw*, in *Het Land van Aalst*, t. XXVI, 1974, p. 202-216; F. COURTEAUX, *De zwarte zusters te Aalst of de geschiedenis van de pest (1475-1975)*, in *Het Land van Aalst*, t. XXVII, 1975, p. 141-184; K. BAERT - J. DAUWE, *Zwarte zusters van Sint-Augustinus te Aalst*, Aalst, 1975, 265 blz.

1 Uiteenzetting van de droevige toestand van het klooster en van de zusters, na 1684.

2 Opsomming van de levensgewoonten van het huis, z.d.

Fonds Amatus de Coriache, reg. 5, fol. 198-202: Stichting door de bisschop van Kamerijk van een klooster van zwartzusters, 15 augustus 1475, en financiële toezegging vanwege de schatbewaarder van het bisdom, 20 augustus 1475; reg. 5, fol. 203-204: Aanvaarding van een dienstmeid bij de zwartzusters te Aalst zonder dat deze zwartzuster wil worden, 1501 en 1503.

Asse

Het klooster der zwartzusters te Asse dankt zijn ontstaan aan J. Luckx, premonstratenzer van de abdij van Grimbergen en pastoor van het gasthuis aldaar. In 1819 verzamelde hij 25 arme vrouwen op het kasteel te Walfergem. Enkele vrome meisjes boden zich bij hem aan om er hulp te bieden. Begin 1821 verhuisden allen naar een huis in de stad. In 1822 werd deze vrome vereniging van meisjes tot kloostergemeenschap opgericht onder de naam van zwartzusters en met de regel van Sint-Augustinus²⁵).

3 Aanvraag van J. Luckx, pastoor van het gasthuis te Asse, aan aartsbisschop F.A. de Méan om de door hem gestichte godvruchtige vereniging te erkennen en vraag om zuster Norberta de Greve van de gasthuizusters als tussentijdse overste aan te stellen, 12 mei 1822; toelating vanwege de procureur van Zuid-Brabant aan de vereniging om de schenking van J. Luckx te aanvaarden en vrijstelling van de rechten verschuldigd aan de schatkist, 1 januari 1823; antwoord van de aartsbisschop aan de provinciale staten van Brabant betreffende de te geven toelating aan de zwartzusters om een schenking onder levenden door de echtelingen Verbessens te mogen aanvaarden, 9 juli 1830; toelating gegeven door de gouverneur van de provincie Brabant om hun gebouwen en gronden te verkopen en met de opbrengst een nieuw terrein te kopen en er een klooster op te bouwen, 26 mei 1834; vraag om een bouwgrond naast het klooster gelegen te mogen aankopen, 20 augustus 1840; geschiedkundige nota, z.d.

²⁵) AAM, *Fonds Religieuzen, generalia*, nr. 19: *Notice sur les couvents des religieuses...*, fol. 18; D. DE GRAVE, *Geschiedenis der gemeente Assche*, Gent, 1900, p. 404-407.

- 4 Vraag om het aantal religieuzen te mogen vermeerderen en meisjes van zeer jonge leeftijd te mogen aanvaarden, 1824-1888.
- 5 Overeenkomst voor de stichting van een klooster te Sint-Truiden op aanvraag van de commissie van burgerlijke gasthuizen van deze stad, 1842; wens er te blijven na de aanvaarding voor drie jaar, 1845.
- 6 Verkiezing van oversten, 1860-1905.
- 7 Allerlei aanvragen en toelatingen, 1836-1901.
- 8 Presentatie en benoeming van biechtvaders en rectoren, 1828-1883.
- 9 Moeilijkheden met zusters en meisjes, 1828, 1831-1839.

Brussel (genaamd godshuis van Afrika)

In 1348 werd met uitdrukkelijke pauselijke toestemming en goedkeuring het klooster van de cellezusters opgericht. In 1459 gaf paus Pius II hun de regel van Sint-Augustinus. Zij vergrootten dan hun woonst en breidden zich meer en meer uit. Onder Jozef II werden zij, niettegenstaande bedreiging, van opheffing gespaard. Op 27 januari 1798 werden ze nochtans uit hun klooster verjaagd, dat als nationaal goed werd verkocht. Maar zij overleefden deze zware slag en vestigden zich eerst in het klooster der bogaarden tot hun in 1829 het oud klooster der visitandinnen door het stadsbestuur geschonken werd²⁶⁾.

- 10 18 charters: 1 van de 14e eeuw; 7 van de 15e eeuw; 7 van de 16e eeuw; 2 van de 17e eeuw; 1 van de 18e eeuw.
- 11 Regel van Sint-Augustinus (gedrukt exemplaar van 1611); statuten en ordonnanties van de aartsbisschoppen Matthias Hovius, Jacobus Boonen, Andreas Creusen, J.H. de Franckenberg en F.A. de Méan, 1626-1658, 1801, 1819.
- 12 Verkiezing van een overste in 1793.
- 13 Reguliere visitaties, 1571-1747.
- 14 Aanvaarding van de religieuzen voor de professie, 1577-1795.
- 15 Presentatie en benoeming van biechtvaders, verlening van jurisdictie, 1683-1770.
- 16 — Ontvangsten en uitgaven van 20 januari 1581 tot 25 mei 1585.
— Wat in de maanden maart en april 1585 werd uitbetaald aan werklieden.

²⁶⁾ AAM, *Fonds Religieuzen, generalia*, nr. 19: *Notice sur les couvents des religieuses du diocèse de Malines...*, fol. 27^{ro-vº}; C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. II, p. 44; J. LE ROY, *o.c.*, t. I, p. 282; A. HENNE - A. WAUTERS, *o.c.*, t. III, p. 167-168.

- Lijst van wat door het klooster van verschillende parochies binnen en buiten Brussel nog niet ontvangen werd op 25 mei 1585.
- Memorie van al wat Maria de Witte als overste heeft doen maken, doen bijkopen aan gronden, erven en renten, van wat ze vond bij haar aanstelling en wat ze bij haar heengaan heeft nagelaten, z.d. (2 exemplaren).
- Lijst van verplichte missen, loven en andere diensten die het klooster niet langer kan dragen, omdat de sommen daartoe gefundeerd, te zeer geslonken zijn; toestaan van gedeeltelijke reductie, 4 januari 1645.
- Relas van de materiële toestand van het klooster, nl. de provisie en de schulden op 24 februari 1690, en van de staat van de goederen op 20 december 1686.
- Nota over het bezit van 2850 gulden om de bouw te beginnen, z.d.
- Schrijven van J. De Zadeleere, pastoor van Sint-Gaugericus te Brussel, over de goede financiële toestand van het klooster en over de noodzakelijkheid van de bouw, 20 februari 1779.
- 17 Verbod van Urbanus VIII aan zwartzusters en grijze zusters zieken te verzorgen in mannenkloosters, 21 april 1625, cfr AAM, *Fonds Amatus de Coriache*, reg. 5, fol. 251-253.
- 18 Mededeling aan het magistrat van Brussel van de goedkeuring door aartshertogin Isabella van de maatregel door de bisschoppen van België genomen dat de zwartzusters buiten hun klooster altijd met twee of drie moeten zijn, 1630-1631.
- 19 Rekwest van zuster Maria van Ketelbuter om te mogen onderhouden worden door de erfgenamen van Jan Lefebure, die zij gedurende twaalf jaar met veel last heeft verzorgd, 1647.
- 20 Uiteenzetting van het magistrat van Namen nopens de voorwaarden waarop het hospitaal van Onze-Lieve-Vrouw te Namen zal overgedragen worden aan de zwartzusters van Brussel, 8 juli 1664.
- 21 Klacht van de pastoor van Sint-Gaugericus aan de aartsbisschop over het misbruik dat zwartzusters aléén de zieken verzorgen en blijven voor de duur van hun herstel, 17 september 1721.
- 22 Beschuldiging van een zwartzuster, 2e helft 18e eeuw.
- 23 Inlichtingen genomen tijdens de Franse Revolutie, bedoeld om de zwartzusters hun werk te laten hernemen, 1800-1801.
- 24 — Moeilijkheden aangaande hun woonst in 1819-1820, en verkoop van het klooster in 1897-1898.
- Goedkeuring van de statuten door Willem I, 1820.
- Beslissing van Willem I aangaande het aantal zwartzusters te Brussel, 1826-1827.

- Reguliere visitatie en decreet, 1828.
- Verkiezing van oversten, 1828-1904.
- Presentatie en benoeming van biechtvaders, 1834-1874.
- Allerlei over zusters en oversten, 1826-1864.
- Allerlei aanvragen en toelatingen, 1833-1878.

Halle

Op verzoek van aartsbisschop E. Sterckx kwamen twee zwartzusters van Dendermonde op 15 september 1853 naar Halle, nadat reeds de stad op 24 mei van dat jaar met deze zusters een overeenkomst gesloten had om het civiel gasthuis te komen bedienen.

De nieuwe kloostergemeenschap van zwartzusters kwam er tot stand op 31 mei 1858. Zij kochten in 1864 een groot huis en konden zo hun klein gehuurd klooster verlaten. Zij breidden zich ter plaatse zeer uit en deden nieuwe stichtingen²⁷).

25 Stichting van een klooster te Halle door de zwartzusters van Dendermonde (1843-1853); onafhankelijkheid van het klooster van Halle van het klooster te Dendermonde (1857-1858); stichting van bijhuizen, en overeenkomst tussen de zwartzusters van Halle en notaris J. Segers van Wetteren nopens het Sint-Carolusgodshuis te Sint-Katarina-Lombeek, 28 september 1907.

26 Verkiezing van oversten, 1858-1905.

27 Verzoek het aantal zusters te mogen vermeerderen, 1859-1889.

28 Presentatie en benoeming van biechtvaders, 1863-1889.

29 Allerlei verzoeken en toelatingen, 1855-1900.

Leuven (Nazareth)

Te Leuven danken de cellezusters hun ontstaan aan Elisabeth Ymbrecht, die in 1438 uit het Luikse naar Leuven kwam en daar met enige andere vrouwen zieken begon te verzorgen. In 1462 stond Lodewijk de Bourbon, bisschop van Luik, hun toe een eigen kapel te bouwen en de regel van Sint-Augustinus te aanvaarden onder de leiding van de overste van de alexianen. In 1513 kwamen zij onder de geestelijke leiding van de prior

²⁷) F. MEULEPAS, *Geschiedenis van de congregatie der zwartzusters van Halle*, in *Parochieblad*, 1917, p. 326, 334, 340, 349; J. POSSOZ, *La bienfaisance à Hal*, in *Gedenkschriften van den geschied- en oudheidkundigen studiekering van Halle*, t. XI, 1936, p. 256-266.

van Sint-Maartensdal te staan. In 1680-1681 werd hun klooster herbouwd. Het gebouw staat er nog in de huidige Zwartzustersstraat. De Franse overheersing schafte hun klooster niet af, doch nam het op onder de civiele gasthuizen van Leuven²⁸).

Op 19 december 1964 sloten zij aan bij de zusters norbertinessen van Duffel. Op 1 februari 1969 verhuisden zij naar Korbeek-Lo (gesticht Emmaüs). Zij worden nu genoemd zusters van het convent van Bethlehem (Covabe) van Duffel.

30 Statuten en ordonnantiën, 1577-1694.

31 Verkiezing van oversten, 1578-1796.

32 Reguliere visitaties, 1583-1737.

33 Aanvaarding van de religieuzen voor de professie, 1654-1795.

34 — Klachten over de biechtvader, 1 juli 1688.

— Schrijven aan de aartsbisschop over het geschil tussen de overste en Joannes Antonius de Man, die sedert drie jaar de conventsmis doet bij de zwartzusters en beweert hiertoe het recht te hebben, 13 juli 1746.

— Vraag voor het verlenen van jurisdictie in speciale omstandigheden, 1778 en 1781.

35 Geschil tussen de zwartzusters en de erfgenamen van Hendrik van Bierbeek, — baas van het café «de Wildeman» achter Sint-Pieterskerk te Leuven, — die Cornelia Van den Venne, zwartzuster, beschuldigen van ontvreemding van 1000 gulden gedurende de verpleging van Van Bierbeek in zijn ziekte, 1619.

— Schrijven van J. Buycx, landdeken, over het optrekken van een gebouw voor de zieken, wat de noodzaak met zich brengt een lening van 4 à 5000 gulden aan te gaan, 22 juni 1680; aanvraag vanwege de zusters om een lening te mogen aangaan.

— Verklaring van Margaretha Janssens, overste, voor eigen gebruik geld te mogen ontvangen, 4 juni 1718; verklaring van dezelfde overste de toren te hebben gebouwd met giften en 2000 gulden te hebben gespaard, mei 1731.

²⁸) AAM, *Fonds Religieuzen, generalia*, nr. 19 : *Notice sur les couvents des religieuses du diocèse de Malines...*, fol. 42ro - 43vo; C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 172; J. LE ROY, *o.c.*, t. I, p. 133-134; E. VAN EVEN, *o.c.*, p. 517-519; M. BOURGUIGNON, *Inventaire des archives de l'assistance publique de la ville de Louvain*, Tongeren, 1933, p. XCVIII-XCIX; L. VAN BUYTEN, *Kwantitatieve bijdrage tot de studie van de «kloosterdemografie» in het Leuvense. De priorij 's Hertogeneiland te Gempe, het zwartzustersklooster en de communiteit van het Groot-Ziekengasthuis te Leuven (16de-18de eeuw)*, in *Arca Lovaniensis*, Leuven, 1976, p. 241-276.

36 — Vermindering van straf door de aartsbisschop voor een zuster die zwaar had misdaan en tot eeuwige gevangenisstraf was veroordeeld, 13 juni 1665.

— Schrijven van J. Buycx, landdeken, over zuster Catharina Gijsenaers, die naar Gent wil gaan om aan de nieuwe bisschop aalmoezen te vragen voor de bouw van de kerk, 1680-1682.

— Klachten over de verdeeldheid onder de zusters, met voorstel van middelen tot verbetering en vraag om een visitatie, 1690; over de onenigheid teweeggebracht door zuster Joanna Grauwels, 1733, en door zuster Dorothea, met vraag om strenge straffen toe te passen, 1737.

— Straf voor zuster Catharina Stas, april 1697.

— Bevel aan zuster Margaretha Janssens terug te komen naar haar klooster, 20 december 1705.

— Klachten over het misbruik dat de zusters geld achterhouden; bevel het af te geven; lijst van de nonnen met het kapitaal dat ze binnenbrachten en wat ze in deposito bezitten, 1744.

37 — Verklaring van zuster Gertrudis Michiels Onze-Lieve-Vrouw te hebben gezien boven het klooster op het ogenblik dat de Fransen en de Hollanders op het punt stonden de stad in te nemen en te plunderen, 13 november 1643.

— Vraag tot herinvoering van het lof op zon- en feestdagen, hetwelk sedert de verbouwing van de kerk in 1682 niet meer plaats vond.

— Vraag om het dragen van de «thorax» te verbieden, 19 augustus 1698.

— Verlening van een aflaat door Clemens XIII gegeven op het feest van Sint-Hieronymus, 17 december 1768.

— Lijst van zusters van opgeheven kloosters, die bij de zwartzusters te Leuven hun intrek hadden genomen in 1783.

38 — Goedkeuring door Willem I van de statuten van de zwartzusters, 1820.

— Verkiezing van oversten, 1861-1901.

— Presentatie en benoeming van biechtvaders, 1842, 1875.

— Aangaande de zending van enkele zusters naar Doornik op aanvraag van de bisschop van Doornik, 1833, 1841, 1863.

— Oprichting van een kruisweg, 1844.

Mechelen (Galileën)

De cellezusters in de 'groote celle' op Schermoelsblok te Mechelen, namen in 1463 de regel van St-Augustinus aan en het zwarte kleed. Zij

zetten hun oude naam in die van zwartzusters om. In 1580 werd het klooster door de Geuzen geplunderd. Een tweede maal werden zij uit hun klooster verjaagd door de Franse republikeinen op 20 februari 1798. In 1804 betrokken de overgebleven zusters hun nieuw klooster, dat nu nog bestaat in de Vooghtstraat²⁹). Bij decreet van 17 april 1967 fuseerden de zwartzusters met de dochters van de Onbevleete Ontvangenis van Maria van Overijse en met de zusters van liefde van Mechelen en vormden ze samen de congregatie van de diocesane zusters van Overijse-Mechelen.

39 Regel van Sint-Augustinus (gedrukt exemplaar, 1611); statuten en ordonnaties van de aartsbisschoppen, 1595-1670, 1819; obituarium begonnen in 1503, 16^e eeuw (register).

40 Verkiezing van oversten, 1638-1795.

41 Reguliere visitaties, 1586-1743.

42 Aanvaarding van religieuzen voor de professie, onderzoekingen, 1628-1797; twee plechtige geloftenvieringen, 1823 en 1831.

43 Presentatie en benoeming van biechtvaders, 1739-1770.

44 Opsomming van al de privilegiën toegekend aan de zwartzusters vanaf 1458 tot 1634.

45 Bul van Julius II met vastlegging der aflaten en privilegiën van de cellieten, zowel mannen als vrouwen, 7 november 1511.

46 Verlening van een volle aflaat door Clemens XIII op de herdenkingsdag van de kerkwijding, 1760, 1767.

47 Verlening van een geprivilegieerd altaar gedurende het octaaf van Allerzielen en op iedere maandag van de week, 30 april 1767.

48 Overdracht door Joannes van Tienen aan Margaretha van Antwerpen, van de «schemelbloc» ten dienste van de cellezusters, 24 maart 1367 (charter).

49 Vraag aan de keizer om een bos te mogen kopen, gelegen te Bonheiden, 1576.

50 Beslissing van de stad Mechelen dat de zwartzusters vrij mogen beschikken over al wat zij bezitten, 20 augustus 1580.

²⁹) AAM, Fonds Religieuzen, generalia, nr. 19: *Notice sur les couvents des religieuses du diocèse de Malines...*, fol. 44ro-45vo; C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. I, p. 83; J. LE ROY, *o.c.*, t. I, p. 80; J.F. FOPPENS, *Chronijcke van Mechelen* (ms.), s.d., p. 130 en 140; Id., *Mechlinia Christo nascens et crescens* (ms.), t. I, s.d., p. 151; X, *Mechelen opgeheldert*, t. II, 1770, p. 219-222; J. SCHOEFFER, *Historische aanteekeningen der stad Mechelen*, t. II, Mechelen, s.d., p. 147-204; Id., *Synopsis monumentorum historiae sacrae ecclesiae Mechliniensis* (ms.), 1845, p. 20; L. GODENNE, *o.c.*, p. 270-271; J. LAENEN, *Geschiedenis van Mechelen tot op 't einde der middeleeuwen*, Mechelen, 2^e uitg., 1934, p. 359; Id., *Kerkelijk en godsdienstig Brabant*, t. II, Antwerpen, 1936, p. 84-85 en p. 101.

- 51 Vraag om vrijdom van accijnzen omwille van de armzalige toestand van het klooster, 1580.
- 52 Schepenbrieven handelend over een huis gelegen op de hoek van de Bleekstraat, gekocht door zwartzuster Maria Pits op 3 juli 1595, alsook over de rechten door deze koop verworven, en over de rente die erop weegt en afgelegd werd in 1666.
- 53 Schepenbrief waarin een overeenkomst, die reeds goedgekeurd was door de aartsbisschop, vastgelegd wordt, nl. de overdracht door Isabella Bogaert aan de zwartzusters van zes stukken land, gelegen te Bonheiden, 22 april 1608 (charter).
- 54 Vraag om steun aan de stad Mechelen om het gepresteerde, 1628.
- 55 Goedkeuring door Filip II van een rente van 37 gulden en 10 stuivers per jaar ten voordele van de zwartzusters, 8 maart 1656 (charter).
- 56 Verklaring van vicaris-generaal Amatus Coriache dat de schenking van een huis en erf met toebehoren door Caroline Prevoost de la Val aan het klooster, op voorwaarde niet te bedelen en geen giften te ontvangen, niet geldt als zij in grote nood verkeren, 9 november 1678.
- 57 Lijst van al wat de stad Mechelen gedaan en gegeven heeft aan de zwartzusters vanaf 1347 tot 1729.
- 58 Verwittiging door de fiscale raadgever om de twintigste penning te betalen, 20 april 1752.
- 59 Verklaring van de zusters dat zij een proces zullen instellen tegen de heer Coene, die beweert een servituut van toegang en wandeling te hebben op de bleek van de zwartzusters, 26 juli 1777.
- 60 Klacht van de overste over de ongehoorzaamheid van de zusters, het niet onderhouden van de stilte, het verlaten van het klooster zonder toestemming, het zich overgeven aan de drank, het slecht bijwonen van het officie, enz. 1622.
- 61 Vraag van Joannes Govaerts, koopman, of zuster Agnes langer dan 4 maanden zijn 79 jarige vrouw zou mogen verzorgen, 1710.
- 62 Klacht van Elisabeth Van den Eede, overste, dat de zusters het spelgeld of drinkgeld niet afgeven, wat uitdrukkelijk tegen de regel is, 5 maart 1776.
- 63 Klacht van Cornelia Vonck, overste, over Petronella Doms, onmogelijke kloosterlinge, 1793.
- 64 Klein overzicht betreffende de toestand van het klooster, z.d.
- 65 — Twee kwijschriften voor bijdragen vanwege de zwartzusters in de belasting van de stad, 17 en 20 juli 1794.
- Mededeling aan de zwartzusters door de stad om al hun zilver, goud

en geld naar de stad te brengen om deze te helpen in de verplichting 150.000 ponden als belasting aan de Staat te betalen, 17 juli 1794.

— Bevel om vier pond kaarsen ter beschikking van de stad te houden, 30 december 1794.

— Verzoek van de ontvanger der nationale goederen te antwoorden op volgende drie vragen nl. het aantal personen vóór het terugtrekken van de vijand, het aantal geëmigreerden en afwezigen, het totaal der bezittingen, 20 januari 1795; antwoord van de zusters, 22 januari 1795; dezelfde vragen door de commissaris van de uitvoerende macht, 13 februari 1796.

— Bevel aan de zusters om op 11 februari 1795 te verschijnen voor de ontvanger der nationale goederen.

— Coupons ter waarde van 30 frank voor hetgene de zwartzusters bijdragen in de belasting van het jaar 9.

— Taxaties, 1795-1796.

— Vraag naar het aantal inwoners, echte religieuzen, 12 maart 1796.

— Bevel aan de zwartzusters uit hun huis, kapel en kerk te verwijderen al wat tegen de Franse wetten is, 21 maart 1796.

— Protest tegen de te grote belasting en vraag om vermindering, 11 augustus 1796.

— Pleidooi van de zwartzusters ten tijde van de Franse revolutie, waarbij zij naar hun werkzaamheden in het verleden en het heden verwijzen, 1 oktober 1796.

— Verklaring van de geneesheren dat zwartzusters boven ziekenoppasterters staan, 1 november 1796.

— Verbod om de klokken te luiden, 24 september 1797.

— Verbod aan de zwartzusters nog in religieuze kledij te verschijnen, 5 september en 7 oktober 1797.

— Bevel om de kruisen van de gebouwen weg te halen, 7 oktober 1797.

— Bevel van de stad aan de kosteres om over gewichtige zaken te komen spreken, 12 oktober 1797.

— Bewijs van inlevering van het boek der overledenen gaande van 1558 tot 1796.

— Verslag van de aankomst van de commissaris belast met de opheffing, en antwoord van de zusters, z.d.

66 Verslag van Christianus de Corte, pastoor van Sint-Jansparochie, over hetgene zou moeten hervormd worden, 25 augustus 1644.

67 Brieven nopens het bestuur van het klooster, 1654.

68 Voorstel van antwoord van de stad op de beweringen van de zwartzusters dat zij exempt zijn en niet onderworpen aan de stad en aan haar verordeningen, z.d.

69 — Toelating vanwege de commissie van burgerlijke gasthuizen van de stad Mechelen om het lokaal van de school in de Molenstraat te betrekken, 15 juni 1803; intrekken van deze toelating, 21 juni 1803.

— Maatregelen getroffen door de burgerlijke overheid aangaande de religieuze verenigingen, 1818-1820.

— Goedkeuring door Willem I van de statuten van de zwartzusters, 1819-1820; enkele veranderingen aan de statuten, 26 april 1836.

— Bericht vanwege de Regering de toelating te hebben gekregen een aanpalend huis te mogen verkopen, april en juli 1824.

— Opdracht aan deken N. Delvaux om de eerste steen van de nieuwe kapel te wijden, 17 augustus 1825, en om de kapel in te zegenen, 16 oktober 1825.

— Aangaande het aantal leden van de kloostergemeente, juni 1829.

— Vraag van de overste aan de aartsbisschop een verbod uit te vaardigen dat geen zuster voortaan nog buiten de stad mag gezonden worden zonder speciale toestemming van het bisdom; aanvaarding door de aartsbisschop, 2 en 10 januari 1835.

— Verkiezing van oversten, 1859-1903.

— Benoeming van biechtvaders, 1828-1882.

— Verlening van aflaten en enkele toelatingen, 1836-1899.

— Bevel van het provinciebestuur de inkomsten van goederen op te geven, 28 februari 1845.

Ronse (Sint-Anna)

Het was Petrus Van den Houte, kanunnik en proost van Sint-Hermeskerk te Ronse, die bij testament zijn huis en erf (*fundus*) schonk aan devote meisjes die zieken verzorgden en andere liefdewerken verrichtten. De bisschop legde hun de regel van Sint-Augustinus op en aanvaardde hen op 5 september 1496. Na de godsdiensttroebelen had deze kloostergemeenschap zich vrij spoedig hersteld en was tot nieuwe bloei gekomen. In 1796 werd zij ontbonden³⁰).

70 Overplaatsing van zuster Margariet Bailly naar het klooster van Kastanjabomen te Brugge, 1615.

71 Geval van zuster Margariet Herrier, die onhandelbaar is ten gevolge van zwakzinnigheid, 1742-1744.

C. VAN DE WIEL

³⁰) C. VAN GESTEL, *o.c.*, t. II, p. 240; J. LE ROY, *o.c.*, t. I, p. 363-364; J. DE BROUWER, *a.c.*, p. 286-288.